

Кристин Димитрова: *Поезията не е път за бягство, а вълнение, размисъл, неочакван отскок*

Кристин Димитрова (1963 г.) е автор на стихосбирките: „Тринадесетото дете на Яков“ (1992), „Образ под леда“ (1997), „Затворени фигури“ (1998), „Лица с преплетени езици“ (1998), „Хората с фенерите“ (2003), „Сутринта на картоиграча“ (2008), „Градината на очакванията и отсрещната врата“ (2012), на романа „Сабазий“ (2007) и на сборниците с разкази „Любов и смърт под кривите круши“ (2004), „Тайният път на масилото“ (2010). Преводач от английски език и преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“.

Николай Узунов: *Сабазий (Дионис) е образът, който най-често се открива като избор на заглавие във Вашите книги. Избрахте го заради това, че се явява някак граничен образ между две култури, тракийска и гръцка, и много по-лесно се вписва в модерната еkleктична обстановка, в която живеем, или търсихте друг тип внушение?*

Кристин Димитрова: Граничен образ е точно казано и тази граничност върви по много линии. Сабазий е пришълец в гръцката митология. Произходът му е древен и доста неясен. Тракийско или фригийско божество с египетски корени – Робърт Грейвс отбелязва в своите „Гръцки митове“ връзката му с мистериите на Озирис. Нещо повече, Озирис бива разкъсан на парчета, а после съживен, точно както и Сабазий. Гръцките богове нямат навика да умират, докато Сабазий умира, за да се вдигне от смъртта отново. Гибелта и завръщането му ритуално се преизиграват всяка година през лятото, което пък вече ни напомня за един наш добре познат църковен ритуал. Митът му е хаотичен и както казва шекспировият Макбет, „пълен с шум и ярост“. В този смисъл Сабазий не е сюжет, а поредица от исторически маски, наложени върху една и съща енергия. Първоначално Озирис за египтяните, после Сабазий за фригийците, Загрей за критяните, Дионис за гърците, и тази линия на превъплъщението се проследява до „пролетния Дионис“, който всъщност е Марс за римляните. Енергията му шества не само между живота и смъртта, но и от митология на митология. Избрах името Сабазий като по-близкото до нашите земи, макар че реално романът го ситуира в гръцката му фаза, тази на Дионис.

Освен това Сабазий/Дионис не се държи като гръцки бог изобщо – не наглежда от Олимп избраниците си, не им помага със съвети и чудеса, не се занимава с интриги. Той просто върви напред, следван от опиянената си свита, и унищожава противниците си. Разкъсва ги, дере ги, подлудява ги, воюва за мястото си на Олимп. Много телесен бог е, син на безсмъртен и смъртна, и докрай остава със статуата на полубог. Тук се движим по още една линия на граничност. Парадоксите му обаче не се изчерпват с

това. Той е плащещ и привлекателен едновременно. При цялата му тестостеронна активност е отгледан в момичешки дрехи, всъщност както и Ахил. За разлика от другите предводители на войски, неговите воители са жени – менадите.

И така – между живота и смъртта, между Олимп и „долната“ земя, между бесовете и нежността – Сабазий е самата граничност. Каква по-уместна метафора за турбулентния преход, през който преминахме? От комунизъм към капитализъм, от Изтока към Запада, от старото към новото, с много смърт, пиянство и възраждане. И все още сме разкъсани като него.

Когато започнах да пиша романа, проверих на български името „Сабазий“ в интернет и открих само в един форум някакъв глас да повтаря „Кой е Сабазий?“ Погледнете сега в интернет – момчето се е родило отново.

Н. У.: Няма как да не Ви разпитам и за романа „Сабазий“. Книгата печели награда към конкурса *Митове* на изд. Инк. Според Вас, защо обществото изпитва все по-голяма необходимост да преразказва добре познати истории от приказките и митовете, не само в литературата, но и в киното?

К. Д.: Първо да обясня какво се случи тогава. Да, романът ми действително спечели анонимния конкурс „Митовете“ на издателство „Инк“, за да бъде българският участник в програмата на издателство „Кенънгейт“. След издаването на книгата ми обаче, откъм „Кенънгейт“ се чу затишие. Не ни отговориха, не показаха по нищо, че са получили превода на романа ми. Нямах представа какво да мисля, все пак „Инк“ бяха сключили договор с тях. Те сякаш бяха там, но за нас не съществуваха. И три години по-късно, през 2010 г. се оказах на Созополския семинар на Фондация Елизабет Костова заедно с един редактор от „Кенънгейт“. Той прочете откъс от „Сабазий“ пред публика и изненадано ми каза: „Но това всъщност е много хубаво“. Аз го попитах той не го ли е чел досега. Човекът ми отговори с прямота, за която съм му благодарна. „Ние направихме проектът „Митовете“ – ми каза той – за да сключим договор с издателства в над тридесет държави и да спечелим публиката им. В договорите никъде не е записано, че сме длъжни да издаваме книгите на авторите от тези държави. Пише само, че бихме могли да ги издадем при желание. Не сме и имали намерение да правим това. Ние сме частно издателство и се издържаеме единствено от печалбата си. Не можем да инвестираме в имена, които са неизвестни за британската публика.“ И действително, дадох си сметка, че чуждестранните им автори бяха Виктор Пелевин – вече известен в Обединеното кралство и вероятно покриващ „източния фронт“, и Дубравка Угрешич, чиято писателска кариера се разгръща в Холандия и вероятно, в очите на издателството, изчерпва квотата за Балканите. Толкова за техническата страна около конкурса „Митовете“. От британска страна той се оказа фалшив.

Колкото до втората част от въпроса, за все по-голямата необходимост на обществото да преразказва митове и приказки – действително има нещо такова, предполагам, че киното напоследък се сдобило с отлични технически възможности да посрещне тази

нужда. Но страстта по митовите никога не е изчезвала. Дори модернизмът, който демонстративно скарва литературата със сюжета, има своя прочут разказвач на митове – Джеймс Джойс. Романът му „Одисей“ е бил вдъхновен от ученическо издание на епоса. „Електра в черно“ от Юджийн О’Нийл е по Есхил. Томас Ман пък разгръща библейски сюжети. В мита има нещо просто, вярно и непреодолимо. Той е изграден върху човешките страсти – любов, страх, смелост, предателство, приятелство, силата на кръвната връзка – а те са вечни. Няма утежняващ мизансцен, няма ненужни предмети и описания, няма баласт като романа. Може да се превъплъти във всяка сцена, във всеки един момент от историята. И не говори за нищо по-малко от съдбата. Нима искаме нещо друго?

Но трябва да си даваме сметка, че при митовите селекцията е била безмилостна. Във времена, в които много малко се е записвало, най-лесното нещо е било история, която не те вълнува, да я забравиш.

Н. У.: Романът „Сабазий“ представя българската действителност след 1989 г. Като част от страните, в които социализмът се е установил, притежаваме ли днес в България единен и цялостен разказ за случилото се през този период? В този ред на мисли – необходима ли ни е „Илиада“ на Прехода?

К. Д.: Може би са ни необходими „Илиади“ на прехода. Спечелихме много нови възможности, но не всеки ги искаше. Цялостен разказ няма как да има – едни забогатяха, други обедняха, едни се радваха на новата свобода, други страдаха за изгубената сигурност – предполагам, че заради това е измислено гласуването. Но животът на всеки един от нас представлява цялостен разказ.

Н. У.: По какъв начин образът на Сабазий съумя да еволюира в обществото и да се справи с новите тенденции, идващи от цял свят? Промени ли се по някакъв начин той или все още стои като неизкореним архетип в българското общество?

К. Д.: Сабазий постоянно еволюира – такава му е динамиката. Обществото ни мина през много превъплъщения и като че ли още е далеч от установяването си в предвидим облик. Във всеки случай онзи престъпен авангард на финансовия свят, на връзката между тайни служби, политика и пазар, загуби специфичния си мускулест вид. Сега нещата се правят с помощта на закона, който, струва ми се, дава на силните на деня поне три възможности – да го стоварят върху беззащитните с цялата му мош, да го заобикалят или да се възползват от „вратичките“ между текстовете му. Фронтвата линия между народ и шурмоваци, която през 90-те години беше пред очите ни, стана невидима. Кипежът изчезна, остана административното преобръщане на власт в пари и обратното. Тук вече Сабазий го няма. Днес бих го търсила в бързоразвиващи се, динамични области, които напук на всичко се разрастват, хранят се сякаш с въздух и го превръщат в кръв. Дигиталните технологии, рекламата.

За мен Сабазий е и трагичен образ. Винаги ще се чувствам близка до този, който вижда конците на кукловодите си и ги прерязва.

Н. У.: В стиховете ви много често се говори за *безвъзвратния ход на времето*, за *отминаващото време* и за *живота като сън*. Можем ли да наречем поезията *особен език за улавяне на краткостта на мига*?

К. Д.: Така е, времето много ме занимава. То е онази част от движението ни, която остава скрита. Знаем, че се е натрупала, но не знаем как. И за разлика от всички други неща, които се трупат, не знаем къде. Дори часовникът е по-скоро символ, отколкото уред. Стрелките му не *измерват* времето, а просто се въртят в кръг. Ходът на времето ни прави крайни, рамкира ни, поставя ни граници, които – независимо колко са дълги – в сравнение с вечността са къси. И ставаме като изречения, започваме с главна буква и завършваме с точка. Пред очите ни е единствено пространството, докато времето се навива там някъде вътре в нас, в паметта, в плановете за бъдещето, зад очите ни. Часовникът сме ние. Часовници, подредени по лавиците на Часовникаря.

Особен език за улавяне на краткостта на мига? Това определение на мен много ми допада, но на Ботев, предполагам, не би му допаднало. Поетите са различни хора и се опитват да уловят различни неща.

Н. У.: Модерната естетика, която днес ни заобикаля отвсякъде, успя ли е да убие зова на миналото, който се спотайва под нейната непрекъсната „новост“ (тук визирам стихотворението Ви „Читателите на вестници“ от стихосбирката „Сутринта на картоиграча“)?

К. Д.: Не знам. Но вестниците, телевизията, медиите въобще създават една акустична камера, в която на човек му се струва, че е безкрайно информиран, а всъщност е вплетен в мрежа от повтарящи се значения. В медиите може да се живее, от тях могат да се черпят и спомени, и мечти, много хора са се преселили да живеят там, пред телевизора, във Фейсбук. Но за да си наистина информиран се изисква допълнително усилие. А за да видиш реалността пред себе си – дори още по-голямо.

Н. У.: Способна ли е поезията да бъде алтернатива на *Навика и Делника*? И в какви простори крачи поетът днес? *Метафизици* ли са поетите?

К. Д.: Моят делник си е такъв, какъвто го искам – поредица от избори са ме довели до него. Защо да го противопоставям на поезията? Поезията е част от него. Тя не е път за бягство, а вълнение, размисъл, неочакван отскок. Разширяване на видимото чрез оптиката на някой друг. Бързам да уточня, добрата поезия.

Метафизиците са малко, романтиците, според мен, са доста повече. Повечето хора ги влекат по-скоро чувствата, отколкото парадоксите на смисъла. Предпочитат да възпяват. Това е и по-масовата представа за поезията – любовно обяснение с подсилващи метафори или чувство на възхищение пред нещо си. Тръгнем ли по пътя на клишетата, те ще ни отведат точно там.

Н. У.: Към какви теми трябва да се ориентират според Вас съвременните поети? – да търсят злободневното отразяване на актуални проблеми или да изграждат свои собствени образи?

К. Д.: Мразя препоръчителните теми, както и забранените теми. Защо сами да си зашиваме устата още преди да сме казали нещо? Вземете „ниска” тема и от това може да излезе комичен стих. Завършете го умно и той може да прозвучи онтологично. Не темата ни е проблемът, а какво ще кажем през нея.

Н. У.: Способни ли са, според Вас, думите да изразят адекватно вътрешните състояния, в които пишещият се намира? Ограничава ли в това отношение езикът, който винаги ни задължава да подвеждаме единичното преживяване под общото значение на познатите думи?

К. Д.: Ако сме се захванали с писане, думите – достатъчни или не – са единственото ни средство. Опитайте се да пишете с измислени думи и ще видите каква пародия ще се получи. В повечето случаи проблемът е обратният: езикът е доста по-богат от това, което виждаме да се повтаря по страниците. Значи не езикът, а мисълта се е движела по тесни коловози.

Н. У.: Кой от жанровете днес е по-адекватен като средство за изказ за един захванал се с писането човек – поезията, прозата или разказът?

К. Д.: Романът. Това е жанрът, който издателите обичат, а читателите купуват. Поради този търговски феномен много разкази бяха насилно разширени до обем 150 хиляди думи. Това е практичният отговор. А иначе, ако става въпрос просто за изразяване, не виждам какво ограничение може да се сложи. Поезия, есеистика, драма, научна литература - човек сам избира формата за това, което иска да изрази. Нека не мъчим литературата. Пък и себе си покрай това.

Н. У.: В „Градината на очакванията и отсрещната врата“ успявате да разширите границите на поетичното, вмъквайки стихотворения в раздели като: писма, трактати или пет приказки. Трябва ли според Вас поетът да търси нови изразни форми, обединяващи поезия и митология, или поезия и приказка, например?

К. Д.: Не. Винаги съм била против самоцелните неща. В „Градината на очакванията“ използвам очакванията, които различните жанрове предизвикват, вмъквам се в тях и се опитвам да ги съизмеря със собствените си впечатления от живота. Жанровете създават свои очаквания, свои нагласи. Епосът трябва да има герой, приказката – вълшебство, трактатът – научна цел, легендата – висота, писмото – самопризнание. Искам да задействам тези рефлексии, за да изкажа сред обертоновете им своите неща. Обичам жанровете. Форматната им бистрота ме опиянява.

Н. У.: В какво отношение се намира съвременната поезия спрямо онази, превърнала се в канонична? Съществува ли приемственост в темите, проблемите и похватите при писане?

К. Д.: Съвременната поезия е това, до което се е развила каноничната поезия, независимо на кого какво му се струва.

У нас съвременността е в неизгодно положение. Каноничната поезия в България е тясно свързана с формирането на нацията. Помислете си за който и да било наш поет и веднага ще отмерите известността му спрямо отстоянието му от патриотичните дела. В държавите, в които литературната традиция предшества национализма, нямам впечатление това да е така.

Ако ме питате изобщо за света, струва ми се, че всяко време добавя своите си поети към класиката. Но при този прогресивно нарастващ брой на пишещите все пак някакво време трябва да отmine, за да сме сигурни какво е оцеляло. Живите класици малко напомнят на паметниците, издигнати приживе. Несигурна инвестиция.

Големите теми не са много, така че приемственост и без да искаме ще се получи. Любовта, смъртта, смисълът на живота, самотата, битката, безсмъртието, красотата на природата са вечни теми, трудно е да се напише нещо изцяло извън тях. Разбира се, различните епохи ги осмислят по различен начин, с различни акценти. Древността търси геройството, ренесансът – мястото на човека между рая и ада, модернизмът – възможната истина между многото гласове, и така нататък. Но най-важното си остава същото. От началото на писмеността до сега не сме се променили чак до неузнаваемост.

Н. У.: Кои са авторите, от които черпите вдъхновение?

К. Д.: Много пъти съм отговаряла на този въпрос, цитирам имена, после се връщам и дописвам нови, после съжалявам, че не съм се сетила за един или друг. Всяка книга, която чета, ми дава по нещо. Тук акцентът пада не върху „всяка книга”, а върху „която чета”. Светът е пълен и с досадни напъни между корици.

Н. У.: Пишете и поезия, и проза – какви съответно са границите и възможностите, които двата жанра предлагат като алтернативи за изказ? Има ли същностна разлика между „езика на поезията“ и „езика на прозата“?

К. Д.: Всъщност поезията и прозата си помагат една на друга. Поезията прави езика видим и това повдига нивото на прозата, а прозата пък носи съзнанието за сюжет и поезията – която не е само описание – има полза от това. Но това е за смесената територия между двете.

Като цел поезията и прозата си остават разнопосочни. Прозата иска да те задържи до себе си, за да ти разказва. Поезията иска от едно поглеждане да те нарани.

Н. У.: А освен писател и поет, сте и преводач. Задължително ли е преводачите на поезия да бъдат поети? Много от древните народи са приемали речта за свещена и божествена. В този ред на мисли не трябва ли преводачите, като боравещи с езика, да бъдат и в някаква степен поети?

К. Д.: Да, налага се. Виждала съм как отлични преводачи на проза се захващат сами да се борят с цитираните стихове в някой текст, който превеждат. Резултатът най-често е неописуем. И не просто защото мерената реч има правила – рима, ритъм, стъпка – които те винаги са склонни да жертват заради някой буквализъм. Не. Самата им представа за рима е компромисна, „сърце” с „дете” им се струва достатъчно добро. Говоря за хора, на които не мога да стъпя на малкия пръст по брой на преведените страници. А още по-лошото е, че нямат усет за клишетата. Ако не си „вътре” в поезията, някой израз може да ти се стори съвсем поетичен, например „сърцето ми ридаеше за теб”, но ако си поет, веднага ще се притесниш от мазната баналност на фразата. А ако превеждаш добра поезия, сигурна съм, че този израз няма да го има в оригинала.

Н. У.: Връщайки се към романа „Сабазий“ – способна ли е литературата да бъде онзи език, който ще осъществи днес превода между две поколения и техните напълно различните светове?

К. Д.: Всяко поколение си въобразява, че тези преди него, а после и тези след него нищо не струват. Може би тази илюзия е необходима, за да почувстваме отговорността на нашата самостоятелност. В крайна сметка отваряш „Гилгамеш“ и четеш. Отваряш Библията и четеш. Отваряш „Едип цар“ и четеш. Отваряш „Ромео и Жулиета“ и четеш. Литературата Е способна. Останалото са подробности.